

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Sayı/Issue: 40 – Sayfa / Page:107-124
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 09.05.2018 Kabul/Accepted: 27.05.2018

**KÜLLERİNDEN DOĞACAK KAYIP BİR DEĞER:
MITRİP FAYIK (FAİK ERENER)**

***A LOST VALUE TO BE BORN OUT OF ASHES:
MITRİP FAYIK (FAİK ERENER)***

Öğr. Gör. Mehmet Murat OTO
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Ziraat Fakültesi
Zootekni Bölümü
mmuratoto@hotmail.com

Öz

Van halk müziği kültürüne emek veren en önemli kişilerden biri Faik Erener'dir. Van Nüfus Müdürlüğü kayıtlarına göre Faik Erener 1893 yılında doğmuş, 1971 yılında vefat etmiştir. Günümüzde öne çıkan birçok Van türküsünün bestecisi, kaynak kişisi ya da aktarıcısı olan Faik Erener, daha önce çaldığı kabak kemane çalgısı gibi keman çalgısını dizine koyarak çalması ile ünlenmiştir. Yaşadığı dönemde sesinin güzelliğinden dolayı "Van Bülbülü" olarak da anılan Faik Erener halk arasında "Mıtrıp Fayık" lakabıyla tanınmaktadır.

Bu araştırmada, ağırlıklı olarak TRT kurumunun Van türkü derlemeleri arşiv kayıtlarından yararlanılmıştır. Ayrıca bu çalışma Van'da Faik Erener hakkında bilgi sahibi kişilerin görüşleri yanında ulaşılabilen akrabalarından derlenen bilgilerin de bir araya getirilmesiyle hazırlanmıştır. Van'da yüzyıllardır yerleşik olarak yaşayan Mıtrıplar'ın Van halk kültürüne özelde ise müzik kültürüne çok büyük hizmetleri olmuştur. Bu araştırmanın amacı ve hedefi; Anadolu'nun emekçi ve çilekeş bir toplumsal grubu olan Mıtrıplar'ın Van müzik kültürüne katkısının ne kadar derin ve önemli olduğunu Faik Erener'in kimliği ve yaşantısı özelinde ortaya koymaktır. Diğer yandan unutulmuş bir değer olan Faik Erener'in yeniden yaşayan bir değer hâline dönüşmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mıtrıp, Kemançe, Keman, Türkü.

Abstract

Van Faik Erener is one of the most important people who contributed to the folk music culture. Based on Van Population Directorate records, Faik Erener was born in 1893 and died in 1971. He, who is the composer, publisher or transporter of many Van folkloric songs today, is renowned for playing the violinist by putting it on his knee as if he had previously played the kabuki armband. His nick name was "Van Bülbülü (Nightingale of Van) " because of his touchy voice. In addition he was also known in Public as "Mıtırıp Fayık" during his life.

In this research, archive records of TRT's Van folk music collections were utilized. In addition, this study was prepared by bringing together the information gathered from the relatives of Faik Erener in Van as well as the views of the informed persons. Van, as a living city for centuries, has had great service to Van popular culture, especially music culture. The aim and objective of this research is; The deep and important contribution of Gypsies, a working and social group of Anatolia, to the music culture of Van is to reveal particularly Faik Erener's identity and experience. Furthermore, another aim is to make the forgotten value of Faik Erener remembered as a living value again.

Keywords: Gypsy, Kemanca, Violin, Folk Music.

Giriş

2003 yılında başlayan ve günümüze kadar yapılan Van türküleri araştırmalarında öncelikle TRT, Kültür Bakanlığı ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri gibi kurumların arşivlerine ulaşılmıştır. Daha sonra Van içinde ya da dışında yaşayan bu konuda birikimi olan kişilerle kamera çekimli görüşmeler yapıp bu kişilerin bilgileri derlenmiştir. Araştırma sonuçlarının bir kısmı türküler notaya alınarak "Van Türküleri-1 (Sözlü Kırık Havalar)" adlı eserde 2013 yılında yayınlamıştır (Oto 2013).

Bu araştırmaların ortaya çıkardığı önemli sonuçlardan biri geçmişte Van müzik kültürüne ciddi emekler vermiş ancak günümüzde unutulmuş bazı kişilerin yaşadıkları dönemlerdeki bilgilerinin derlenmiş olmasıdır. Bu çalışmalar esnasında an çok Faik Erener adı dikkat çekmiştir. Arşiv, sözlü ve yazılı kaynaklarda sürekli olarak Faik Erener'e atıfta bulunmaktadır. Bu nedenle Faik Erener ile ilgili müstakil bir araştırma yapılması gerektiği görülmüştür.

Bu makale, arşiv ve güncel, ulaşılabilen tüm verilerin değerlendirilmesiyle hazırlanmıştır. Arşiv bilgileri içinde en önemli yeri 1967 TRT derleme kayıtları almaktadır. Faik Erener hakkında bilgi sahibi olan kişilerle yapılan sözlü görüşmelerden elde edilen bilgiler bu araştırmanın ikinci kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca Van Nüfus Müdürlüğü kayıtlarına da başvurulmuştur.

Faik Erener, halk arasında Mıtırıp Fayık olarak tanınmaktadır. Adının Faik mi Fayık mı olduğu net değildir. Hakkında bilgi sahibi olan

yakınları ya da kendisini tanıyan Vanlılar Fayık demektedir. Mezar taşında da Fayık yazmaktadır. Ancak resmi nüfus kayıtlarında adı Faik olarak geçmektedir. Bu nedenle çalışmada Faik adının kullanılması tercih edilmiştir.

Faik Erener, Van kültürünün unutulmuş bir değeridir. Faik Erener'in Van müzik kültürüne geçmişte yapmış olduğu önemli hizmetler, günümüzde unutulmaya yüz tutmuştur. Bu makale, Faik Erener ve mensubu olduğu topluluğun emek ve hizmetlerinin ne kadar değerli olduğunu, aslında Vanlılık kimliğinin oluşmasında çok büyük rol oynadıklarını ortaya koymaktadır. Bir anlamda küllerinden yeniden doğacak olan unutulmuş bir değer olan Faik Erener'in, Van türkü kültürünün tarihten günümüze gelen köprüsünün kilit taşı olduğu gerçeğini gün yüzüne çıkarmaktadır.

Mıtrıplar ve Van Kültürü

Van'ın müzik kültüründeki en önemli kişilerinden biri olan Faik Erener hakkında bilgilere geçmeden önce "Mıtrıp" ifadesi ile ilgili çok kısa bazı açıklamalar yapmak yerinde olacaktır.

Mıtrıp ya da Mıtırıp, Osmanlıcada bulunan "*Mutrîb*" kelimesinden gelmektedir. Kelimenin kökeni Arapçadır. Osmanlıcada hanende (söyleyici-söyleyenler) ve sazende (çalıcı-çalgıcı) kelimelerinin yerine kullanıldığı gibi Mevlevihanelerde okuyan ve çalan dervişlerin heyet-i umumiyesine verilen addır (Öztuna, 2000: 277). Bugünkü ifadeyle orkestra, koro ya da solistlerin bütünü ya da her biri için kullanılmakta olup tüm topluluk için "Mutrîb Heyeti" ifadesi de kullanılmaktadır.

Osmanlıca Mutrîb kelimesi Van'da yöresel ağız olarak Mıtrıp ya da Mıtırıp olarak kullanılmaktadır. Bu topluluk ya da halk kendisini "Beyler" ya da "Beyzadeler" olarak tanımlamaktadır.

Mıtırıplar, özellikle Sünni toplumların eğlence müziğine mesafeli duruşlarından kaynaklı oluşan kültürel boşluğu doldurmada en önemli unsur olmuşlardır. Van'da ise sözlü kaynaklar, Mıtırıplar'ı sevecen, esprili, neş'eli özelliklerinin yanında iyi dostluklarıyla anmakta, Van'ın ekonomik ve sosyal yaşantısında yerli bir unsur olarak hep olumlu ve pozitif ifadelerle tanımlamaktadırlar.

Faik Erener'in Özgeçmişi

TRT kurumunun 1967 yılında gerçekleştirdiği "1. Folklor Derlemesi" kapsamında Van'a gelen Türkiye'nin önemli müzik insanlarından olan Muammer Sun ve Cenan Akın, Faik Erener ile dört makara band kaydı almışlardır. Kendisi hakkında en sağlıklı bilgiler de bu kayıtlarda bulunmaktadır. Van'da 1950 yılında yapılan derleme

çalışması kapsamında Van'a gelen Muzaffer Sarısözen ve Halil Bedii Yönetken tarafından da ses kayıtları alınmıştır. Ancak 1950 derlemelerinde türkü kaydı dışında konuşmalar bulunmamaktadır. Yine TRT adına 1961 yılında Van'a gelen Mustafa Geceyatmaz da Faik Erener'den kayıtlar almış ancak bu kayıtlara ulaşamamıştır.

Fotoğraf 1: Faik Erener (1893-1971).

Faik Erener, 1967 derleme kayıtlarında kendisini tanımlarken “Bize beyler derler” demektedir. Doğma büyüme Vanlı olduğunu, kökenlerinin de Van olduğunu, 65 yaşında ve 1309 doğumlu olduğunu belirtmektedir. 65 yaşında ise 1902 doğumlu olması gerekir. Ancak 1309 hicri ya da rumi takvimi miladiye çevirdiğimizde doğum yılı 1891-1894 yılları arasında çıkmaktadır. Mezar taşında ise doğum tarihi 1317 olarak yazılmıştır. Bu tarih doğru kabul edilirse 1900-1902 yılları arasında doğmuştur. Ancak Van Nüfus Müdürlüğü kayıtlarında 01.07.1893 doğumlu olduğu görünmektedir. Yine Van Nüfus Müdürlüğü kayıtlarında Halılağa Mahallesi'ne kayıtlı, baba adının Şakir, anne adının ise Dudi olduğu ve Mümine adlı bir bayanla 1950 yılında evlendiği bilgileri mevcuttur. Dört evlilik yapmış ve evliliklerinden çocuğu olmamıştır. Erkek kardeşi yoktur. Kız kardeşinin torunları günümüzde Van'da yaşamaktadırlar.

Faik Erener 1967 kayıtlarında 1915 Ermeni isyanları ve Rus işgali sonucu ailesi ile birlikte Musul'a muhacir olarak gitmek zorunda kaldığını belirtmektedir. Van valisinin askerleri de toplayıp Van'dan

kaçtığını, bunun üzerine savunmasız kaldıkları için Van'dan kaçtıklarını belirten Faik Erener, o günlerde yaşadıkları sıkıntıları da anlatmaktadır. Önceleri Ermeniler ile çok iyi dost olduklarını ancak Ermenilerin büyüklerinin (ileri gelenlerini kastediyor) bu kavgayı başlattığını belirtmektedir. Rahandin Bey (kayıt kötü olduğu için telafuz net anlaşılmıyor) adlı bir alay komutanından bahsetmektedir. Mücadele etmenin imkansızlığını anlayınca Van'dan kaçmak zorunda kaldıklarını ve uzun kervan ya da kafilelerle Van'dan kaçarken Van-Bitlis il sınırında bulunan "Kuskunkıran" mevkiine geldiklerinde Rus ve Ermeni birliklerinin top atışları ile kafilenin ikiye bölündüğünü, kendisinin de içinde bulunduğu kitlenin top atışlarının öbür tarafında kaldıkları için kurtulduklarını belirtmektedir. Kafilenin geride kalanlarının akıbetini bilmediklerini belirtmiştir (TRT 1967).

Savaş bittikten sonra Ermenilerin sürüldüğünü (*tehcir*) öğrendiklerini ve gelen emir üzerine Van'a geri döndüklerini belirten Faik Erener, döndükten sonra askerliğe başladığını belirtmektedir. Muhacirlikten döndükten sonra Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın başarılarından bahseden Faik Erener, Ermeni isyanları ile ilgili olarak önce Ermenilerin olayları başlattığını ifade etmektedir. "Allah razı olsun" diyerek bahsettiği Vali Haydar Bey'in kalan bir kısım Ermeni aileyi de gelen emir üzerine Van'dan gönderdiğini, Ermenilerin para ve altınlarını Erivan'a götürdüklerini sadece mallarının kaldığını belirtmektedir (TRT 1967).

Faik Erener'in mezar taşında 1970 yılında öldüğü yazılmaktadır. Ancak Van Nüfus Müdürlüğü kayıtlarında ölüm tarihi olarak 11.06.1971 olarak belirtilmektedir. Mezarı Van Kalesi'nin yakınında bulunan Abdurahman Gazi türbesinin arkasındadır.

Fotoğraf-2. Faik Erener'in Mezarı: Van Kalesi yakınında bulunan Abdurahman Gazi Türbesi mezarlığı (Fotoğraf: M. Murat OTO, Şubat 2018).

Van Müzik Kültüründe Faik Erener'in Yeri ve Önemi

1967 kayıtlarında okunan türküler yanında müzik ve sosyal hayat ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Faik Erener, sorulara verdiği cevaplarda yaşadığı dönemdeki Van'ın müzik kültürü, müzisyenler ve müzisyenlerin kullandığı çalgılar hakkında da bilgi vermektedir.

TRT'nin Van'da derleme yapmasından yıllar önce Faik Erener'in aktif müzik yaşamını bıraktığı anlaşılmaktadır. Kayıtlarda hem kendisi hem de diğer kaynak kişiler bu hususu belirtmektedirler. Kayıtlarda, yaşlandığı için uzun süredir müziği bıraktığını, "hatır üzerine" bu kayda geldiğini kendisi ifade etmektedir. Aynı kayıtlarda Van halk oyunları emektarı meşhur Tosun Özister (1935-2015) de Faik Erener'in 10 yıldan fazladır müziği bıraktığını ifade etmiştir. Gerek keman icrasında gerekse türkü okumalarında bu ara vermenin ve yaşlılığının olumsuz etkileri kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Faik Erener, kemanı kabak kemane gibi dizine koyarak çalmaktadır. Aslında "Kemançe" (kendi telaffuzu) çaldığını, keman alınca da kemanın bir telini eksik takıp kemançe gibi çaldığını belirtmektedir. Kemançenin kendilerinde geçmişte de yaygın olduğunu, ailesinde daha önce de kemançe çalanların olduğunu ifade etmektedir. Kemançenin ne olduğu sorulduğunda kabak kemaneyi tarif etmektedir (TRT 1967).

Faik Erener kemanında, *kemançe* dediği çalgının akordunu kullandığını belirtmiştir. (kayıtlarda kemanın boş telleri inceden kalına la, mi, si (batı) dörtlü aralıklar duyulmaktadır). Eşlik ettiği çalgı ya da solistin durumuna göre aralık aynı kalmak koşuluyla akordu değiştirdiğini; segâh, saba, hicaz, kürdi gibi makamlarda türkü okuduklarını da sözlerine ilave etmiştir. O yıllarda makam bilgisine sahip müzisyenlerin varlığı Van müzik tarihi açısından dikkate değer bir durumdur. Kemanının tellerinin (ya da kemançesinin tellerinin) önceleri bağirsaktan yapıldığını, bulabilirlerse hazır tel aldığını, ama çoğunlukla telgraf-telefon tellerini keserek yaptığını ifade etmiştir (TRT 1967).

O dönemin müzik gruplarında kanun, keman, kaval, def ve darbuka gibi çalgıların bulunduğunu, davul ve zurnanın ise köylerde olduğunu, şehirde ise sadece düğünlerde kullanıldığını, özel eğlencelerde davul zurna olmadığını ifade eden Erener, bağlama çalan müzisyenlere pek rastlanılmadığını, yalnızca Mahir adlı bir kişinin "muhacirlik" zamanı Konya ve Adana tarafında bağlama öğrendiğini aktarmıştır. Darbuka çalmadıklarını, darbukayı hiç kullanmadıklarını sadece def kullandıklarını, kemanın eskiden olmadığını, asıl kemançe çaldıklarını belirtmiştir (TRT 1967).

Türkü söylemekte usta olan aynı zamanda kanun çalan Necip adlı birinin, muhacirlik olarak adlandırılan yıllarda Adana'ya hicret ettiğini ve orada öldüğü bilgisini vermiştir. Emin adlı bir şahsın da çok iyi kaval ve mey çaldığını ifade etmiştir (TRT 1967). Yine 1967 kayıtlarından amcası Salman'ın kendisinden çok meşhur olduğunu, ustasının da Salman olduğunu öğrenmekteyiz (TRT 1967).

Kayıtlardan o yıllarda “düzine” adını verdikleri 12 kişilik müzik gruplarının varlığını da öğrenmekteyiz. Bu kişilerden altısı çalgı çalarken, üçü eserleri sözlü olarak icra etmekte, diğer üç kişinin de bir yandan eserleri okurken diğer yandan da oyun oynadığını belirtmektedir. Bu gruplarda yukarıda belirttiği çalgıların yanında klarnet de (Kırlante olarak telafuz etmektedir) vardır. Erener, cümbüşün hiçbir zaman çalgıları arasında yer almadığını söylemiştir (TRT 1967).

Van'ın müzik ve eğlence geçmişine ilişkin hatıraları olan Erener, Ermenilerde de 12 kişiden oluşan müzik gruplarının olduğu bilgisini vermiştir. Çok iyi müzik yapan Ermenilerin müziklerinin Türk müziği ile önemli ölçüde benzerlik gösterdiğini belirtmiştir. Erener'te bir Ermeni gazinosunun olduğunu, Ermenilerin cumartesi oturup pazar akşamına kadar bu gazinoda rakı ve şarap içip müzik yaptıklarını, kendisinin de gençlik yıllarında bu gazinoya çok sık gittiğini ifade etmiştir (TRT 1967).

Faik Erener sadece keman çalmadaki yeteneği ile değil, ses sanatçısı yönüyle de tanınan bir isim olmuştur. Sözlü kaynakların aktardıklarına göre Celal Güzelses'in birkaç defa Van'a Faik Erener'den türküler almak için geldiği birçok kişi tarafından bildirilmiştir. Diyarbakır, Erzurum ve Şanlıurfa'dan mahalli sanatçıların Faik Erener'i ziyarete gelip türkü öğrendikleri de anlatılmaktadır. Bu ziyaretlerde bazen o anda besteler yapıp gelen konuğa ezberletip öğrettiği de anlatılanlar arasındadır. Ölmeden kısa süre önce kendi el yazması türkü notlarını Celal Güzelses'in Van'a gelip kendisinden aldığı söylenmektedir.

Mehmet Bağdatlı, Faik Erener'in kardeşinin torunu olan Enver Gencer'den Faik Erener'in Celal Güzelses'e çok türkü verdiği bilgisini almıştır.

2008 yılında yapılan röportajda Nazif Çilingir (1916-), 1950-1954 yılları arasında Diyarbakır'da THY müdürlüğü yaptığını ve Celal Güzelses ile müzik ortamlarında bulunduğunu beyan etmiştir. Nazif Çilingir, bu ortamlarda Celal Güzelses'in “Fayık”ın türkülerini okuduğunu ifade etmektedir. Celal Güzelses'ten dinlediği türkülerin Faik Erener'e ait oluşunu şu şekilde gerekçelendirmiştir: “Çünkü Faik, Celal Güzelses'ten yaşlıydı. Celal Güzelses türküleri 1950'lerde söyledi ama Faik ise 1926-27'lerde bu türküleri söylerdi.”

Sözlü kaynakların aktardıklarına göre Faik Erener, darbuka çalan Gop Cemal ve Defçi Yasin adlı iki akrabası ile müzik yapmaktadır. Bu müzik gruplarına daha sonra da katılan Defçi İzzet adlı müzisyene de atfedilmekle beraber çoğu kişinin Faik Erener'in olduğunu ifade ettikleri bir hikâyeye göre:

Kadınların kendi aralarında yaptığı eğlencelerde genellikle kadın türkücüler çağırılırdı. Bu kadın türkücülerin en meşhuru Mõhöbbet Eze'ydi. Mõhöbbet Eze tef çalar ve söylerdi. Kadınların kına, nişan vb. eğlence ortamlarında eğer kadın müzisyen bulunamaz ise erkek müzisyen çağırılır ancak kadınların rahat eğlenebilmesi için müzisyenler ile kadınlar arasına bir perde gerilirdi. Böylece erkek müzisyenler eğlenen kadınları, kadınlarda erkek müzisyenleri görmezlerdi. Bu eğlencelere çok giden Defçi İzo lakaplı türkücü perdenin arkasından istek yapan kadınların sadece topuk bölgesini görebilirdi. Sonra çarşı pazarda o kadını görünce topuğundan tanır kim olduğunu anladığı için kızdığı birine "Ben senin ananı topuklarından tanırım" diye naif bir küfür ederdi (Fevzi Levendoğlu 2005).

Bu naif küfür Van'da halen kullanılan bir deyim gibi yaşamaktadır.

2008 yılında İstanbul'da kamera kayıtlı yaptığımız görüşmede Kubilay Altaylı (1937-) ve Nazif Çilingir (1916-) Van'ın geleneksel oturma-eğlenti gecelerinin uygun bir kişinin "tarma"sında (ahır odasında) hemen her hafta yapıldığını, eğlenildiğini, yenilip içildiğini ve usulünce dağıldığını belirtmektedirler. Bu gecelere kemancı Faik Erener'in ekibiyle mutlaka geldiğini ve bu ekipte bulunan "Zılıto" lakaplı kişinin de komiklik ve köçeklik yaptığını belirtmektedirler.

Fotoğraf-3. Faik Erener'in Kemanı. Fotoğraf: Çetin Ebeperi, Şubat 2018.

Van eşrafından Çetin Ebeperi'nin aktardığına göre, Çetin Ebeperi'nin dedesi Hacı Kasap Halil, oğlu Mustafa Ebeperi'ye (D. 1925) Faik Erener'den keman dersi aldırmıştır. Küçük yaşta kemanda çok başarılı olan Mustafa Ebeperi'yi çok seven Faik Erener kendi kemanını Mustafa Ebeperi'ye hediye etmiştir. Mustafa Ebeperi vefat edince bu keman oğlu Çetin Ebeperi'ye intikal etmiş olup Faik Erener'in kemanı halen Çetin Ebeperi tarafından muhafaza edilmektedir.

Faik Erener'in Adıyla Anılan Van Türküleri

1967 yılında oldukça yaşlı olan ve müziği de uzun zaman önce bıraktığı sözlü kaynaklardaki verilerden anlaşılın Erener'in icra ettiği türkülerde sürekli unutmaların varlığı olağan karşılanmalıdır. Bu bağlamda söz ve ezgilerde kopuklukların olması bu bağlamda değerlendirilmelidir.

1. Yeni Hamamın Üstüem: Faik Erener'e nisbet edilen en önemli türküdür. 1967 kayıtlarında bu türkünün amcası Salman'a ait olduğunu, kendisinin de bu türküyü ondan aldığını, türküye kendi yorumlarını katarak yeniden düzenlediğini ifade etmiştir. 1961 yılında Van'a gelen Mustafa Geceyatmaz'ın bu türkünün Van türküsi olmadığını iddiasını şiddetle reddeden Erener, bu hususu Mustafa Geceyatmaz'a da söylediğini belirtmiştir (TRT 1967).

TRT'de bu türkünün notaya alınmış iki farklı şekli bulunmaktadır. Meyanlı olan notada yöre olarak Doğu Anadolu belirtilmekte, kaynak kişi Nizamettin Ariç, derleyen bant kaydı, derleme tarihi 1989, notaya alan ise Yücel Paşmakçı olarak yazılmıştır. İkinci notada ise meyan bulunmamakta olup yöre Van, kaynak kişi Faik Erener, derleyen TRT, derleme tarihi 1967, notaya alan Erkan Sürmen 1978 olarak belirtilmektedir.

Bu türkü 1950 yılı Muzaffer Sarısözen kayıtlarına göre de Van'dan derlenmiş olarak kayıtlıdır. Bu kayıtların tutanaklarında meyan kısmı yazı ile yazılmış olmasına karşın ses kaydında meyan kısmı bulunmamaktadır. 1967 kaydında ise Faik Erener uzunca süre meyan kısmına girmemekte, hatta arada bazı açıklamalar yapmakta ve sonlara doğru meyanı okumaktadır. Bu nedenle olsa gerektir ki; 1967 kayıtlarını dinleyen kişinin kaydın sonunu beklemediği ve türkünün bu kadar olduğu düşüncesine kapılıp meyansız olarak notaya aldığı düşünülmektedir. Diğer yandan bu kayıta Faik Erener'in okuduğu meyan kısmı günümüzde bilinen meyanla örtüşmemektedir. Sözler bilinen biçimde olup müziği segâh geçkili tam bir Kerkük tavrı taşımaktadır. Muhacirlikte Musul'a gitmiş olmalarının etkisi olabilir mi sorusu akla gelmektedir.

2. Sıtma Köprüsü (Arabaya Bindim Ağrıdı Başım): 2005 yılında Van türküleri konusunda kendisi ile kamera çekimli röportaj yaptığımız Abbas Güven (1926-2012) Faik Erener hakkında birçok bilgi vermiştir. Bu görüşmeler sırasında Abbas Güven ısrarla “oy Mahmut emmi” adlı bir türküden bahsetmekteydi. Yaşı dolayısıyla hatırlayamamasına rağmen Faik’in türküsü olduğunu, çok önemli bir türkü olduğunu belirtiyordu. Abbas Güven ile tarafımızca yapılan görüşmelerimizden bir süre sonra TRT 1967 kayıtları elimize geçtiğinde Abbas Güven vefat etmişti. Bu nedenle Abbas Güven’in bahsettiği türkünün bu ses kaydındaki türkü olup olmadığını teyit edemedik.

Faik Erener bu türküyü, 1910 yılında Yüzbaşı İbrahim Beyin oğlunun Akköprü Mahallesi’ndeki Akköprü Deresi’nin üzerinde bulunan Sıtma Köprüsü üzerinde Ermeniler tarafından öldürülmesinden sonra bestelediğini belirtmiştir. Ermeniler’in, çocuğu mektepte kandırıp önce kiliseye götürdüklerini, sonra ise Sıtma Köprüsü’nde öldürdüklerini, bir akşam üzeri bu olaydan haberdar olduktan sonra cenaze için İbrahim Bey’in evine gittiklerini anlatmaktadır. Aynı zamanda komşuları olan öldürülen çocuğun annesinin, “Allah rızası için benim çocuğuma bir türkü söyle” demesi üzerine bu türküyü yaktığını aktarmıştır (TRT 1967). Ancak kayıtlardaki konuşmalarda annenin bu arzusunun olayın gerçekleştiği tarihlerde mi, sonraki yıllarda mı olduğu belli değildir.

Uzun hava ağıt biçiminde okuduğu biçimiyle türkünün sözleri şu şekildedir:

Arabaya bindim belim büküldi,
Zalım Abdo vurdi kanım tökildi, yar aman aman

Yar aman aman, dost aman aman,
Aradım bulamadım derdime derman, başıma ferman

Atımı çektiler binek taşına
Elim yetişmiyor eyer kaşına, vah aman aman

Yar aman aman, dost aman aman,
Aradım bulamadım derdime derman, başıma ferman

Aman Hakkı emi galdırım beni
Hiç yok mudur sizde er kişi şanı, vay aman aman

Yar aman aman, dost aman aman,

Aradım bulamadım derdime derman, başıma ferman (TRT 1967)

Abbas Güven ile 2005 yılında yapılan görüşmede, bu türküyü Faik öldükten sonra kimsenin söylemediğini ve bu nedenle unutulduğunu, türkünün Van'a ait olduğunu belirttikten sonra hikâyesini anlatmıştır. “Bir Ermeni ile bir Türk arkadaş oluyorlar, Ermeni'nin adı Mori, Türk'ün adı Mustafa'dır. Bu iki arkadaş Şahbağı'nın oradaki Delikli Taş'ın yanında şarap içmeye giderler. O ortamda olan başka biri Mustafa'nın Mori'nin eşine tecavüz ettiği iftirasını Mori'ye söyler. Mori'de içmeye gittikleri bu yerde beklemediği bir anda Mustafa'yı sırtından bıçaklar. Yere düşen Mustafa yoldan geçen Mahmut Emi adlı şahısa seslenir” (Abbas Güven 2005).

Arabaya bindim (atımı bağladım ?)

Ağrıdı başım

Şahbağı'na gelmeden

Serildi leşim oy aman

Oy Mahmut emmi, can Mahmut emmi

Kaldırın meni, kaldırın meni

Sizlerde yoh mudur erkeklik şani oy aman aman

Sürerim sürerim

Gitmedi gadana

Düşmanın kurşunu

Değmez adama

Faik Erener'in 1967 yılında söylediği biçimle Abbas Güven'in 2005 yılında söylediği biçim arasında hem söz hem müzik olarak benzerlikler varsa da türküler bire bir örtüşmemektedir. Ayrı iki olay ve ayrı iki türküden mi söz edildiği yoksa Abbas Güven'den kaynaklı bir varyantlaşma mı olduğu açık değildir.

3. Ali Paşa Ağıdı: “Ali Paşa Ağıdı” ile ilgili kaynak kişi Abdurahman Ceberut (1918-1996), derleyen Muzaffer Sarısözen, derleme yılı 1950 olarak kayıtlara geçmiştir. 1950 yılı derlemelerinde de Abdurahman Ceberut'un ses kaydı elimizde mevcuttur. Ancak bu türkünün bestecisinin Abdurahman Ceberut olup olmadığı hakkında bir bilgi mevcut değildir. Bu türkünün 1907 yılında Ermeni militanlar tarafından Batum limanında katledilen Van Valisi Ali Paşa için yazıldığı bilinmektedir. Bu durumda bu türkünün geçmişinin çok eski olmadığı düşünüldüğünde anonim kaynaklı olmadığı, 1907'den sonraları bestelendiği kesindir. Abdurahman Ceberut'un 1918 doğumlu olduğu dikkate alındığında, bu türkünün hem söz yazarının hem de

bestecisinin Faik Erener'in olma olasılığının yüksek olduğu düşünülebilir. Ancak bu konuda kesin bir bilgi elimizde mevcut değildir.

1967 kayıtlarında Faik Erener bu türküyü, bilinen ezgi ve bilinen sözleri ile okumuştur. Ancak meyan kısmının müziği bilinenden farklıdır.

2008 yılında kendisiyle röportaj yaptığımız Kubilay Altaylı (1937), bu türkünün Faik Erener'e ait olduğunu belediye başkanlığı yapan abisinden öğrendiğini ifade etmiştir.

1967 TRT kayıtlarında Amik (Yeşilsu) köyünden Hamza Bitiktaş (1884-1971), Seferberlikten 5-6 sene evvel Ali Paşa'nın Van'a vali yapıldığını, İskele Köyündeki "kör kehriz"ın suyunu Ermenilere vermemesinden dolayı faytonla giderken bir "dığa"nın (Ermenice erkek çocuk) Ali Paşayı takip edip Kars'ta vurduğunu, bu olay üzerine Faik Erener'in bu türküyü çıkardığını belirtmektedir.

1967 TRT kayıtlarında Hamza Bitiktaş bu türküyü bilinen ezgisi ile okumaktadır ancak türkünün sözlerinde bilinenden farklı sözler kullanmaktadır. Farklı okuduğu sözler şu şekildedir:

Vara vara geldim yola
Rast geldim ben garagola
Dedim beki asker ola
Devriyeler beni bula

Karavanaya vurdular
Binbaşılar darıldılar
Darılmayın binbaşılar
Can cigerden ayırdılar

4. Kevenk Yolu Bu mudur: Bu türkü TRT repertuarındaki kayıtlara göre 1946 ve 1952 yılında Elazığ'dan derlenmiştir. Muzaffer Sarısözen tarafından Vasfi Akyol'dan derlenmiş olup Kevenk ve Kögenk olarak söylenen iki biçimi vardır. Ancak 1967 kayıtlarında birden fazla kişi bu türkünün Van türküsü olduğunu iddia etmektedir. Kayıtlarda olan kişilerin yanında 1967 derlemesini yapan Muammer Sun'un da bu iddiaları hem 1967 raporlarında hem de 2008 yılında yaptığımız görüşmede tekrarlaması dikkate değerdir.

Muammer Sun, 1967 yılında TRT'ye sundukları raporda şu ifadeleri kullanmıştır:

"Ermeni mezaliminden sonra Vanlılar çeşitli şehirlere dağılmışlar. Folklor derlemesinde bir şeyin dikkate alınması gerekiyor. Hani her tarafta bu ya, adamın mümkünse 3-5 göbek geriden oraya

nereden geldiğini tespit etme meselesi. Umarım ki Saygun'un Elazığ'dan derlediği (Kevenk) türküsü Van'dan gelmiş olanlardan derlemiş olduğudur. Belki de değildir. Bilmiyorum. Yani tahmin olarak söylüyorum."

2008 yılında Muammer Sun ile Ankara'da yaptığımız kamera çekimli röportajda da bu türkü hakkındaki düşünceleri tekrar sorulmuştur. Şu an Elazığ repertuarında kayıtlı görünen "Kevenk yolu bu mudur" adlı türkünün Van türküsü olduğuna inandığını belirtmiştir. Buna gerekçe olarak da 1967 yılında Van'ın dört farklı yerinde dört farklı kişiden ikisi Kürtçe ikisi Türkçe olarak kaydetmesini göstermiştir. Van'ın o yıllarda göç almadığını, ayrıca bu türkünün Elazığ'dan Van'a gelse bile Kürtçeye dönüşmeyeceğini belirttikten sonra şu ifadeleri kullanmıştır:

"Folklor araştırmalarında varyant denen bir şey vardır. Yani bir türkü şurada şöyle söylenir, burada böyle söylenir diye. Hiç biri de yanlış değildir. Van'da böyle varyant olan türküler de aldık yalnız Van'da şunu gördüm; Elazığ türkülerine yakın parçalar vardı. Yani Elazığ ile akraba bir müzik kültürü vardı Van'da. Mesela Saygun'un çok seslendirdiği Eğin türküsü olan kevenk türküsü sizde de vardı yalnız sizdekinin ölçüsü farklıydı. Seslerinde küçük farklılıklar vardı. Yani başka bir varyantıydı. Aynı kültürün başka bir coğrafyada biraz farklılaşmış şekliydi." (Muammer Sun, 2008).

1967 kayıtlarında Hasan Soyluoğlu'na (1908-?) bu türkü sorulunca bilinen ezgiyi "Sarı Papuç Toz Eder" sözleri ile okuduktan sonra "aha işte bu odur" diyor. Buradan mı Elazığ'a gitti yoksa oradan mı buraya geldi sorusuna emin bir ifade ile "hayır buradan oraya gitti" şeklinde cevap veriyor. Muhacirlikte Elazığ Kesrik'e göçtüklerini, bir yıl orada kaldıklarını, Elazığ'a çok Vanlının hicret ettiğini, halen bir çok akrabasının Elazığ'da kaldığını belirtmektedir. Döndükten sonra meclislerde çalan Faik Erener'i tanıdığını belirtmektedir. Kendisinin mektepte piyano ve klarnet öğrendiğini, Faik Erener'in ise mektepten yetişme olmadığını belirtmektedir. Ayrıca konuşmalarda bu türküyü Faik Erener'den öğrendiği anlamına gelecek ifadeler kullanmaktadır.

Faik Erener 1967 kayıtlarında bilinen ezgi ama sözlerde biraz farklılıklarla bu türküyü okumaktadır. Bu türkünün nereye ait olduğu sorusuna emin bir biçimde "buraya aittir" demektedir. Elazığ'dan mı öğrendiniz sorusuna karşılık "hayır, daha önce Mustafa Geceyatmaz da geldiğinde bu Elazığ'ındır dedi. Vallahi öyle değil, ben bunu kendi memleketimden almışsam, onlar gandırıyorlar bizi, hakikati demiyorlar" şeklinde cevap vermektedir. Küvenk nedir sorusuna ise

“güvenk oyundur, kadın erkek el ele tutuşup oynamalarına güvenk denir” şeklinde cevap vermektedir.

Bu konuşmalardan anlaşılan Van’da “güvenk” kelimesi halay tutmanın karşılığı olan anlamda kullanıldığı, güvenk yolu ile de halay tutanların oyundaki istikametini kastettiği anlaşılmaktadır.

5. Burdan Bir Yol Gider Tebriz’i Tehran’a (Edremit Nanayı-Ağır Bar): Fevzi Levendoğlu (1927-2012) ile 2005 yılında yapılan görüşmelerde Edremit Nanayı adlı oyunun müziğini söylemekteydi, ancak sözlerini kopuk kopuk hatırlayabilmekteydi. 1967 kayıtları elimize geçince, bütünlük içinde Faik Erener çalıp okuması bu güzel türkü kayıtlara geçmiş oldu. 1967 kayıtlarında Faik Erener eski insanların bu türkü ile kızları oynattıklarını belirtmektedir. Bu türkünün notası “Van Türküleri-1 (Sözlü Kırık Havalar)” adlı kitapta bulunmaktadır.

6. İki Keklik Bir Derede Ötüyor: Zeybek formundaki bir varyantının Balıkesir repertuarına kayıtlı olmasına karşın söylendiği biçimiyle bu türkü Elazığ repertuarına kayıtlıdır. Kast edilen biçimin icrasının en popüler olan kaydı Erkan Oğur’un icrasındadır. Ancak Van’da birçok yazılı kaynak ve sözlü anlatımlarda bu türkünün Van’da da söylendiğini iddia edilmektedir:

Bu kaynaklardan en eski ve en önemlisi Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu adına 1948 yılında Van’a gelen Ahmet Caferoğlu’nun Türk Dil Kurumu Yayını olarak 1951 yılında yayınladığı “Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler” adlı kitapta, Abdurahman Ceberut’tan alınan Van türküsü olarak bildirilmiştir. Bu çalışma halk ağzlarını inceleyen bir çalışma olup türkünün müziğinin kast edilen türkü ile aynı olup olmadığı belli değildir. Ancak söz unsurundaki büyük benzerlik aynı türküyü kastettiği düşüncesini güçlendirmektedir. Bu kaynakta aktarılan sözler şu şekildedir.

İki de keklik bi derede imanımda öti
Ötme keklik benim derdim arti
Emine hanım şarap içmiş imanımda yati

Yazması oyali gundurasi boyali
Al meni imanım da sar meni

Harmanlılar saman satar imanımda harmannan
Emine hanım yeni çıkmış hamamnan

1967 kayıtlarında, o yıllarda önemli kültür hizmetleri olan Bahattin Özel (1931-1986) bu türküyü bilinen söz ve müzikle okumakta

ve “Elazığ kendisine mal ediyor ama bu Van türküsüdür” diye emin cümlelerle Van’a ait olduğunu belirtmektedir (TRT 1967)

2005 yılında kamera kayıtlı yaptığımız roportajda Fevzi Levendoğlu (1927-2012) bu türküyü okumaktadır. Van’a ait olup olmadığı konusunda emin değil ancak eskilerde Van’da çok söylendiğini belirtmektedir. Aynı kayıta Mustafa Solmaz (1929-) ve Alaattin Şen’de bu türküyü eski yıllarda Faik Erener’den çok dinlediklerini ve Faik Erener’e ait olduğunu belirtmektedirler. Fevzi Levendoğlu’un Van Kültür ve Dayanışma Vakfı 2 nolu yayını olarak 1993’de basılan “Van’ımız ve Folklorumuz” adlı kitabının Van Türküleri başlığında bu türkü de bilinen sözlerle yer almaktadır.

1967 yılı kayıtlarında Faik Erener bu türkünün Van türküsü olduğunu iddia etmekte ve kemanıyla çalarak okumaktadır.

1967 Kayıtlarında Okunan Diğer Türküler:

7. İskele’den Çıktı Devenin Ucu (U.H.)
8. Kömür Gözlüm Bakışından Doyamam (U.H.)
9. Bu Handan Bu Handan (U.H.)
10. Zalım Bu Dağlar (U.H.)
11. Nasıl İdim Havar Nasıl İdim (U.H.)
12. Bu Gece Uymamışım, Ser Yere Goymamışım
13. Muş’un Arkasında Fesli Gezerim
14. Burdan Bir yol Gider Tebriz-i Tehran’a (Edremit Nanayı)

Adı geçen türküler arşiv kayıtlarında Faik Erener’e ait olduğu söylenen türkülerdir. Bunlar dışında sözlü derlemelerde daha birçok türkü için Faik Erener’e atf yapılmaktadır.

Sonuç

Osmanlı Devletinin son yıllarındaki yaşanan siyasi ve ekonomik sorunların yanında Birinci Dünya Savaşı sırasında Van’ın Rus’lar tarafından işgal edilmesi ve Ermeni isyanları sonucu Müslüman nüfusun katliamlardan kaçması (muhacirlik) ve savaş bitiminde Ermeni nüfusun sürgünü (tehcir) Van müzik kültürünün de göç vermesine neden olmuştur. Bu olaylar sonucunda Van’ın geçmişi ile bağları kopmuş, bir anlamda hafızasını yitirmiştir.

Cumhuriyetin kurulmasıyla kendini toparlamaya ve aldığı derin hasarları onarmaya çaba sarf etmiştir. 1932 yılında kurulan Van Halk Evi ve ilçelerde kurulan “Halk Odaları” çalışmaları ile diğer sanatsal alanlarda olduğu gibi müzik alanında da önemli çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmaların ürünleri 1960’lardan sonra kendini göstermeye başlamıştır. 1970’lerden sonra eğitim kurumları ve diğer

sivil oluşumların çalışmaları sonucunda birçok önemli kişi tarih sahnesinde ortaya çıkmaya başlamış, Van müzik kültürü çeşitlenmiş ve daha geniş kitlelerin uğraşı haline gelmiştir.

Van'ın Osmanlı'nın çöküş döneminden başlayıp 1950-60'lara kadar süren sıkıntılı geçiş süreçlerinde Van türkü geleneğinin yaşatılması ve günümüze aktarılmasındaki en önemli kişilerden biri Faik Erener ve mensup olduğu topluluk olmuştur.

Faik Erener'in müzik yaşantısı incelendiğinde Van'ın geçmiş yıllarındaki müzik kültürü hakkında önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Bu bilgilerin en önemlisi makam bilgisinin çok eskilerde bilindiğini, türkülerin makamlara göre icra edildiğidir. Bunun yanında nota bilgisinin günümüz akademik seviyesinde olmasa da kullanıldığını ortaya koymaktadır. Müzik konusunda akademik eğitimi olmayan hatta normal eğitimi bile olmadığı bilinen Faik Erener ve mensup olduğu toplumun nota ve makam bilgisini kullanması Van'ın müzik kültürünün derinliğini ölçmede önemli ipuçları sunmaktadır.

Faik Erener'in müzik yaşantısının incelenmesinden çıkan bir diğer önemli bilgi ise Cumhuriyet öncesinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında keman, kanun, kabak kemane, kaval, mey ve çeşitli ritim aletlerinin Van'da kullanıldığdır. Diğer yandan bu çalgıları kullananların müzik grupları oluşturduğunu, çalan, söyleyen ve oynayanlar olarak görev dağılımının olduğu da önemli bir bilgidir. Bu bağlamda kırık hava olarak tasnif edilen türkülerin yanında halk oyunlarının da bu müzik grupları aracılığıyla günümüze taşındığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Sonuç olarak bu araştırma ortaya konyaktadır ki: Faik Erener, unutulmuş, hatırlanması gereken ve Van'ın müzik kültüründeki en önemli emektarları arasında yeniden anılması gereken büyük bir değerdir. Saygı ve rahmetle...

Kaynakça

- Öztuna, Y. (2000). *Türk Musikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*. Ankara. Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 245. ISBN: 975-16-1501-1.
- Oto, M. M. (2013). *Geçmişten Geleceğe Van Türküleri-1 (Sözlü Kırık Havalarda)*. ISBN: 978-975-978-605-85807. İstanbul: Mavi Fikirler Yayınevi.
- Oto, M. M. (2016). Van Müzik Kültürü. Yılmaz ÖNAY, Davut TATLI (Editörler). *Van Kültür ve Turizm Envanteri III. Halk Kültürü-I. (Dil ve Anlatım-Halk Edebiyatı-Müzik Kültürü)*. Van: Van Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayınları. S. 243-372. ISBN: 978-605-149-804-1.

Caferoğlu, A. (1995). Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler. İlk basım 1951. Ankara: Atatürk Kùltür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 591. ISBN: 975-16-0699-3.

Levendoğlu, F. (1993). *Van'ımız Folklorumuz*. Van: Van Kùltür ve Dayanışma Vakfı yayınları.

Kurum İçi Basılı Olmayan Kaynaklar

Sun, Muammer., Akın, Cenani (1967). Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1. Folklor Derlemesi Tutanakları. Ankara.

TRT Arşivi Bant Kayıtları (1967). Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1. Folklor Derlemesi Van Derlemesi Bant Kayıtları. Kayıtlar: Muammer Sun, Cenani Akın. Van. TRT Arşivi Bant Kayıtları (1950). Konservatuar Derlemeleri. Kayıt: Muzaffer Sarısözen, Halil Bedii Yönetken. Van.

Sözlü Görüşmeler-Kaynak Kişiler

Abbas GÜVEN (2005). Van. Doğum: 1926, Ölüm: 2012.

Çetin EBEPERİ (2018). Van. Doğum: 1955

Fevzi LEVENDOĞLU (2005). Van. Doğum: 1927, Ölüm: 2012.

Kubilay ALTAYLI (2008). İstanbul. Doğum: 1937. Yaşıyor.

Muammer SUN (2008). Ankara. Yaşıyor.

Mustafa SOLMAZ (2005). Van. Doğum: 1929. Yaşıyor.

Nazif ÇİLİNGİR (2008). İstanbul. Doğum: 1916. Yaşıyor.

Mehmet BAĞDATLI (2005). Van. Doğum: 1950. Yaşıyor.

Suvarođlu Ailesi (2018)

